

Şimşek, Z. ve Eşigül-Yaghmaei, S.N. (2019). Mevsimlik Genç Tarım Çalışanları Örneğinde İş Sağlığı ve Güvenliği Alanında Sosyal Hizmet Uygulamalarına Yaklaşım. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 767-795.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 13.05.2019
Makale Kabul Tarihi: 04.09.2019

MEVSİMLİK GENÇ TARIM ÇALIŞANLARI ÖRNEĞİNDE İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ ALANINDA SOSYAL HİZMET UYGULAMALARINA YAKLAŞIM

Approach to Social Work Practices in Occupational Health and Safety in Case of Seasonal Young Agricultural Workers

Zeynep Şimşek*

Sema Nur EŞİGÜL YAGHMAEI**

* Prof. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, ORCID: 0000-0002-4572-7137

** Öğ. Gör., İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, ORCID: 0000-0002-9767-6554

ÖZET

Sosyal hizmet disiplini, çalışan çocukların artması ve çalışanların çalışma haklarına erişememesi nedeniyle iş sağlığı ve güvenliği alanında müdahale araçlarını geliştirmeye başlamıştır. Tarım sektörü, çocukların en fazla çalıştığı, çalışanların temel ihtiyaçları ve çalışma yaşamının haklarına erişiminin en sınırlı olduğu sektördür. Çalışmada genç çalışanların çalıştıkları işler ve kişi/ortam faktörlerine ilişkin stres düzeyleri saptanarak sosyal hizmet uygulamalarını tartışmak amaçlanmıştır. Kesitsel tipte yürütülen bu çalışmada, 15-18 yaşları arasında mevsimlik tarım işlerinde çalışan 383 genç küme örneklemeyle seçilmiştir (yanıtlama hızı %95,8). Yüz yüze görüşme yöntemiyle Sosyo-demografik Bilgi Formu ve Mevsimlik Tarım İşçiliği Stres Ölçeği doldurulmuştur. Genç işçilerin %60'ı kadındır. Gençlerin %37'sinin okuma-yazma bilmediği ya da ilkokulu bitirmediği, %95'inin 14 yaşın altında çalışmaya başladığı, yaklaşık %80'inin yaşına uygun olmayan işlerde çalıştığı, %75'inin ise en az bir kez travmatik olay deneyimlediği, %53-81,4 arasında değişen sıklıkta fiziksel, psikososyal ortam ile eğitim ve sağlık durumuna ilişkin stres yaşadıkları belirlenmiştir. Gençlerin %93,7'si çalışma saatlerinin uzun olduğunu bildirmişlerdir. Genç çalışanların %93'ünün sigortasız çalıştığı ve %88,8'inin ücretini tam ve zamanında alamadığı saptanmıştır. Tarım sektörü, kişi/ortam faktörlerine bağlı uzun dönemli

stresin fiziksel, ruhsal ve sosyal etkileri nedeniyle çocukların çalışmaması gereken bir alandır. Çocukların çalışmaması, daha iyi risk yönetimi ve hizmete/çalışma yaşamının sunduğu haklara erişim için mikro, mezzo ve makro düzeyde sosyal hizmet uygulamaları gereklidir.

Anahtar Sözcükler: Sosyal hizmet, iş sağlığı ve güvenliği, genç çalışan, mevsimlik tarım işçiliği, çalışma yaşamı, stres

ABSTRACT

The social work discipline has started to develop intervention tools in the area of occupational health and safety due to increased numbers of working children and inability to access to the labour rights. The agricultural sector is the sector in which children work the most and have limited access to the basic needs of workers and the rights of working life. It was aimed to discuss social work practices by determining the stress levels of young workers related to their jobs and individual/environmental factors. In this cross-sectional study 383 young people- between 15-18 ages and working as agricultural workers- were selected by cluster sampling method (response rate was 95,8%). The Socio-demographic Information Form and the Seasonal Agricultural Workers Stress Scale were filled out during face to face interviews. 60% of young workers are women. It was found that 37% of the youth were illiterate or did not finish primary school, 95% of them started to work under 14, about 80% worked in jobs that are not suitable for their ages, 75% of them experienced traumatic events at least once, between 53-81.4% of them reported that they experienced physical, psychosocial and educational and health stresses. 93.7% of youth indicated that work hours are too long. 93% of them worked uninsured, 88.8% of them did not receive their full and timely payment. The agricultural sector is an area where children should not work because of the physical, mental and social effects of long-term stress due to individual / environmental factors. Social work at micro, mezzo and macro levels are required for children not to work, better risk management and enabling access to the life and working rights.

Key Words: Social work, occupational health and safety, young worker, seasonal agricultural work, working life, stress

GİRİŞ

Ekonomik olarak aktif yaşta olan kişilerin zamanlarının yaklaşık üçte birinin iş yerinde geçmesi nedeniyle, iş ve çalışma koşullarının kişinin fiziksel, ruhsal ve sosyal sağlığına etkisi büyüktür. Büyüme ve gelişimin büyük oranda tamamlandığı bireyler için, iyi çalışma koşulları sosyal koruma statü ve kişisel gelişim fırsatları sağlarken, çalışanı fiziksel ve psikososyal risklerden korumalıdır. Ayrıca, çalışanın sosyal ilişkilerini, kendine güvenini geliştirmeli ve sağlığını olumlu yönde desteklemelidir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde çalışanların yaklaşık yarısı informal sektörde çalışmakta ve mesleki sağlık ve güvenlik standartlarına erişememektedirler. Kaza, kanser yapıcı etkenlere maruziyet, gürültü ve ergonomik riskler gibi mesleki riskler kronik hastalıkları arttırmakta, çalışanın ve ailesinin karşılaştığı sosyal sorunları artırarak yaşam kalitesini düşürmektedir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerde olmak üzere yılda 12,2 milyon insanın aktif çalışma yaşında bulaşıcı olmayan hastalıklar nedeniyle yaşamını kaybettiği, çalışanların %37'sinin sırt ağrısı, %16'sının işitme kaybı, %22'sinin akciğer kanseri dahil diğer kronik akciğer hastalığı, %11'inin astım, %8'inin yaralanma, %2'sinin lösemi ve %8'inin depresyon yaşadığı bildirilmektedir. Ayrıca birçok ülkede işle ilgili sağlık sorunları yıllık gayri safi milli hasılanın %4-6 arasında kaybına neden olduğu belirlenmiştir. Yapılan araştırmalar iş yerinde sağlık ve güvenlik önlemleri alındığında ise hastalık nedeniyle işgünü kayıplarının %27, sağlık harcamalarının da %26 azalacağını göstermektedir ((World Health Organization, WHO. Key facts; Protecting workers' health, 2017).

ILO'ya göre düzgün iş, çalışma hayatında temel haklara, istihdama, sosyal diyaloga ve sosyal korumaya ilişkin haklara erişimin sağlandığı iştir (Perla ve ar., 2015). Dünya Sağlık Örgütü'ne göre sağlıklı işyeri, "işçilerin ve yöneticilerin, sağlık, güvenlik ve iyilik halini ve işyerinin sürdürülebilirliğini temel alan, fiziksel, psikososyal iyilik halini göz önünde bulunduran, sağlığı korumak ve geliştirmek için sürekli iyileştirmeler yapan ve süreçlerini tanımlayan bir işyeridir" (World Health Organization, WHO. Key facts; Protecting workers' health, 2017).

Tarım sektörü dünyada olduğu gibi Türkiye'de de üçüncü ana sektördür (TÜİK İşgücü İstatistikleri, Haziran 2018). Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de tarım sektörünün ana işgücünü mevsimlik tarım işçileri oluşturmaktadır. Mevsimlik tarım işçiliği, kendisine veya bir başkasına ait tarım alanında ekim, yetiştirme, ilaçlama, hasat gibi tarımsal üretim faaliyetlerinin herhangi bir aşamasında, ücretli veya yevmiye usulü veya ayni

ödeme karşılığı, sözleşmeyle veya sözleşme olmaksızın, o ülkenin vatandaşı ya da göçmen olup sürekli ya da gezici mevsimlik çalışmadır (Sarper, 2009). Yapılan çalışmalar mevsimlik tarım işçilerinin ekonomik ve sosyal güvencesizlik, kayıt dışılık, temel çalışma haklarına erişememenin yanı sıra sağlıklı ve güvenli işyerinin sağlanamaması nedeniyle düzgün iş tanımı yanı sıra sağlıklı işyeri kriterlerini de karşılamamaktadır.

Tarım, her yaşta işçiler için 'tehlikeli ve en tehlikeli' işleri kapsamakta olup, dünya genelinde özellikle gelişmekte olan bölgelerde çocuk ve gençlerin en yoğun çalıştığı sektördür (International Labor Organization, ILO Genç İşçilerin Sağlık ve Güvenliğinin İyileştirilmesi 2018). Tüm dünyada 18 yaş altında çalışan çocukların %70'inin tarım iş kolunda çalıştığı tahmin edilmektedir ve diğer iş kollarına göre yaklaşık 7 kat olduğu bildirilmektedir (ILO Global Estimates of Child Labour: Results and trends, 2017b). Tarım sektöründe sık karşılaşılan risk faktörleri: yoğun işgücü göçü; göç döneminde uygun olmayan ulaşım şekline bağlı trafik kazaları; çalışma ve yaşam alanının aynı yer olmasına bağlı biyolojik ve kimyasal riskler nedeniyle gelişen hastalık ve zehirlenmeler; barınma yerlerinin dere/nehir kenarı olmasına bağlı sel gibi doğal afetlere maruz kalma; sosyo-ekonomik durumun düşüklüğüne bağlı sosyal sorunlar; çalışanların çoğunluğunu çocuk ve gençlerin oluşturması nedeniyle risk alma davranışının yüksekliğine bağlı kaza ve yaralanmalar; barınma/beslenme gibi temel ihtiyaçların karşılanmasındaki güçlüklerle bağlı hastalık, erken ölüm ve sosyal sorunlar; kentsel alanlardan uzakta olma nedeniyle hizmete zamanında erişememe, tarım makineleri ve aletleriyle çalışmaya bağlı kaza ve yaralanmalar; kaymalar, yüksekten düşmeler; aşırı sıcak ya da soğukta açık havada çalışmaya bağlı hastalık ve erken ölümler; fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddet; çalışma saatlerinin uzunluğu, ücretlerin düşüklüğü, sigortasız çalışma gibi doğrudan çalışma haklarına erişememe; ayrımcılığa maruz kalma; eğitim ve sağlık haklarına erişememe ve iş sağlığı güvenliği ekipmanlarının sağlanamaması şeklinde sıralanabilir (Arcury ve Quandt, 2007; Donham ve Thelin, 2006; Hansen ve Donohoe, 2003; Hurst, Temrine ve Karl, 2005; Şimşek ve Koruk, 2011; Şimşek, Koruk ve Doni, 2012; Şimşek ve ark., 2015a; Şimşek ve ark., 2015b; Şimşek ve ark., 2016a; Şimşek ve ark., 2016b; Şimşek ve ark., 2017; Yentür ve ark., 2014; Yentür ve ark., 2015; Yentür ve ark., 2017a; Yentür ve ark., 2017b, Gizir ve Aydın, 2006; Koç Yıldırım ve ark., 2016, Goldberg ve Janssen, 2006; Lambert, 1995; Priyadarshi ve ark., 2000; ILO, 2004; Lerro ve ark., 2015; Stallones ve ark., 2016; Şimşek ve ark., 2012; ILO, 2018; Perla ve ark., 2015; Egemen, 2015: 42; Koruk, 2010:18).

Sosyal hizmet mesleği; birey, grup ve toplumların iyilik halleri ile refah düzeylerinin korunması ve geliştirilmesi için çalışan, insan haklarını ve bu haklara erişimi temel alan profesyonel bir meslektir (Aktr: National Association of Social Workers, NASW, 2013: 5 NASW, 2008). Sosyal hizmet disiplini, 20. yüzyılın başlarında sanayi devrimi ile çocuk işçiliğinin artması, çalışanların çalışma yaşamının temel haklarına erişememesine bağlı fiziksel, ruhsal ve sosyal sağlık sorunlarının artması ile çalışma yaşamında önemli ölçüde yer almaya başlamış ve iş sağlığı ve güvenliği alanında organizasyon becerisi, liderliği geliştirme, işçi-işveren ve toplum arasında arabuluculuk, fon sağlama ve yasal düzenlemeleri hazırlama ve kurumları harekete geçirme rol ve fonksiyonlarını üstlenmiştir. Özellikle kimyasal kullanılan fabrikalarda kimyasal maddeye maruz kalmaya bağlı ölüm oranlarının, tekstil ve tarımda çalışanlarda ise yaralanmaların yüksek olması, özellikle tarım sektöründe çalışma yerlerinin şehirlerin dışında olması bu alana ilginin artmasına neden olmuştur (Jankovic ve Doton, 1981: 62-63). Amerika Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (NASW)'nin 2013 yılında yayınladığı rehberde göre sosyal hizmet uzmanlarının iş yerlerinde iş sağlığı ve güvenliği konusunda aktif rol alması gerektiği benimsenerek, temel sorumluluk alanlarının çerçevesi çizilmiştir (NASW, 2013). Bunlar; ortak etik ve yasal düzlemde çalışma yaşamı ve sağlık hizmetlerinde sosyal hizmet uygulamasında sorunların belirlenmesi, biyopsikososyal değerlendirme, bireysel ve toplumsal güçlenmenin sağlanması, müracaatçı ve ailenin süreçlere aktif katılımının sağlanması, sosyal hizmet müdahalesinin vaka yönetimi, sektörlerarası işbirliğinin sağlanması, hizmet haritasının yapılması, iş süreçlerinin ve geçişlerin planlanması, sosyal hizmet uzmanı ile müracaatçı arasındaki uyumun sağlanması ve sürdürülmesi, hizmet süresince bakım planı, hizmet sonrası bakım planlanması, palyatif bakım ve yönetimi, çocuk / yaşlı / engelli gibi risk altındaki grupların belirlenmesi, travma, ihmal, istismar ve sömürünün tanımlanması, krize müdahale, kaynaklara erişimin sağlanması, hak temelli bir anlayışla politikaların ve finansal koşulların oluşturulması, savunuculuk, ekip çalışması, birey-aile-toplum düzeyinde eğitim programlarının oluşturulması, etki değerlendirmesi araştırmalarının yapılması, kaygı ve stresin önlenmesi için birey-aile-toplum düzeyinde ihtiyaçların karşılanmasına yönelik çalışmaların yapılmasıdır (NASW, 2013).

Yasal düzenlemeler on beş yaşını tamamlamış ancak on sekiz yaşını tamamlamamış çalışan çocukları genç işçi olarak tanımlamış ve genç işçilerin yapabilecekleri işleri listelemiştir. Yönetmelikte 2013 yılında yapılan değişiklikle, iş çalışanın yaşına uygun olsa dahi, zararlı ve tehlikeli maddelere, gürültü ve vibrasyona maruziyet ihtimali olan

işlerde, aralıksız ayakta durmayı gerektiren işlerde ve gece dönemine rastlayan sürelerde yapılan işlerde 18 yaşını doldurmayanların çalıştırılmayacağı belirtilmiştir (Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 2013). Türkiye’de yapılan araştırmalar mevsimlik tarım işlerinde çalışanların yaklaşık %15,8’ inin on beş ile on sekiz yaşlar arası gençlerin oluşturduğunu göstermektedir (Şimşek, 2012a: 2).

Araştırmalar, sektörlerarası fark gözetmeksizin gençlerin ruhsal ve fiziksel sağlığını işyeri ve ortamdaki stres faktörlerinden olumsuz etkilendiğini göstermektedir (Duyar, 2017: 65). Dolayısıyla olumsuz yaşam / çalışma koşulları ve buna bağlı travmatik deneyimler gençlik döneminde ruh sağlığını olumsuz etkilemektedir (Akdemir ve Çetin, 2008: 6). Mevsimlik tarım işçiliğinde stres faktörleri ile yoğun şekilde karşılaşıldığından, uzun dönemdeki travmatik stres kişilerde sırt ağrısı, diyabet, hipertansiyon, kanser gibi çeşitli fiziksel hastalıklara ek olarak anksiyete, depresyon gibi ruhsal hastalıkların görülme sıklığını arttırmaktadır (Güçlü, 2001: 95; Hiott, Grzywacz, Davis, Quandt and Arcury, 2008: 32; Şimşek, 2017). Çocuk ve gençlerde yapılan araştırmalarda en sık görülen ruhsal bozuklukların sırasıyla dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu ile depresyon olduğu saptanmıştır (Akdemir ve Çetin, 2008: 9; Görker ve ark., 2004: 106). Ruhsal bozuklukların yaklaşık yarısının 14 yaşından önce geliştiği, bu dönemdeki travmatik deneyimlerin ve yaşam biçiminin hastalık yükünü artırdığı bilinmektedir (Gizir ve Aydın, 2006; Dent, 2008: 7)

Türkiye’de 2016 yılında meydana gelen iş kazaları sonucu hayatını kaybedenlerin %2’sinin 14-15 yaş grubu, %5’inin 16 yaşında, %5’inin 17 yaşında, %15’inin ise 18 yaşında olduğu bildirilmiştir (Akt: TMMOB, 2018: 87 SGK, 2016). Özellikle gelişim çağında olan, risk alma davranışı yüksek olan 15-18 yaşları arasındaki çalışanların süpervizyon altında çalışmaları, işe uyumlarını sağlayacak destekleyici yetişkin ve deneyimli işçilerle çalışmaları önerilmekte, genç işçiler için uygun iş yerleri, iş yeri güvenlik kültürü olan, iyi örnekleri işçilerine örnek veren ve iş sağlığı kurallarının iş yerinde uygulandığı yerler olarak tanımlanmıştır (Keen, Dangerous substances and vulnerable groups).

ILO ’nun 182 No’lu ‘En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliği Sözleşmesi’nde de mevsimlik tarım işçiliği için yapıldığı ortam ve çevresel riskler nedeniyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olduğu bildirilmiş ve 18 yaşın altındaki çocukların çalıştırılmaması gerektiği vurgulanmıştır. Bu sözleşmeye dayanılarak hazırlanan Aile,

Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı'nda (2017) da 18 yaş altındaki çocukların mevsimlik tarım işlerinde çalışmasının önlenmesi hedeflenmiştir.

Bu çalışmada mevsimlik tarım işlerinde çalışan genç işçilerin çalıştıkları işler, mesleki yaralanma sıklığı ve kişi/ortam faktörlerine ilişkin stres düzeyleri saptanarak sosyal hizmet müdahalelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Çalışmada epidemiyolojik araştırma tiplerinden kesitsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma, etik kurul onayı alındıktan sonra (proje no:2017/20845), Şanlıurfa il merkezinde mevsimlik tarım işçilerinin en yoğun yaşadıkları Eyyübiye ilçesinde yürütülmüştür. Eyyübiye ilçesinde 2017 yılı itibari ile 375.967 kişi yaşamaktadır (TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Sayımı, 2017). Eyyübiye ilçe nüfusunun %60'ı mevsimlik tarım işçisidir (Benek ve Ökten, 2011). Optimum örnek büyüklüğü, %95 güven düzeyinde desen etkisi de dikkate alınarak 400 olarak planlanmıştır. Araştırmanın saha çalışması Şubat 2018'de gerçekleştirilmiştir. Araştırmada yanıtlama hızı %95,8'dir. Gençlerin %4,2'si ailesel nedenler ve dil engelleri sebebiyle araştırmaya katılmayı kabul etmemişlerdir.

Veri Toplama Araçları

Sosyo-Demografik Bilgi Formu

Sosyo-Demografik Bilgi Formu 4 bölüm 47 sorudan oluşmuştur. Yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, medeni hal, hane içinde konuşulan dil ve yardım alma durumu; anne-babanın öğrenim durumu, anne-babanın hayatta olma durumu, tanı konulmuş hastalık varlığı, sürekli ilaç kullanımı, İSG eğitimi alma durumu, çalışma süresi, tarla-yaşam alanı arasında ulaşım şekli ve süresi, işi bulan kişi, ücretin ödendiği kişi, çalışma öyküsü ve travmatik deneyimleri içermiştir.

Mevsimlik Tarım İşçiliği Stres Ölçeği (MTİSÖ)

Ölçek, Şimşek ve arkadaşları (2016) tarafından geliştirilmiştir. 48 madde ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Faktör öz değeri 1'in üzerinde 4 faktör, toplam varyansın %70,3'ünü açıklamaktadır. Bunlar; "Fiziksel ortam stres faktörleri", "psiko-sosyal ortam

stres faktörleri”, “sağlık sorunları ve sağlık hizmetine erişime ilişkin stres faktörleri” ve “okul sorunları ve eğitime erişime ilişkin stres faktörleri”dir. Her bir madde 0-‘hiç yaşamadım’, 1-‘stresli değil’, 2-‘biraz stresli’, 3-orta derecede stresli’, 4-‘çok stresli’ şeklinde puanlanmakta olup, ölçekten alınacak en yüksek puan 192, en düşük puan 0’dır. Puan arttıkça stresin arttığı belirlenmiştir. Ölçeğin test-tekrar test güvenilirliği 0,81 olarak bulunmuştur. Testin tümü için hesaplanan Cronbach Alfa değeri 0,96’dır. Ölçeğin tümü ile alt ölçekler arasındaki korelasyon katsayıları 0, 79 ile 0, 97 arasındadır (Şimşek ve ark., 2016b).

Veri Girişi ve Analizler

Görüşme formları günlük olarak SPSS 24,0 istatistik paket programına girilmiş ve veri kontrolü sonrası analizler yapılmıştır. Tanımlayıcı istatistikler yanı sıra, değişken tipine bağlı olarak tekli analizler (t testi, varyans analizi, korelasyon testi) ve değişkenlerin stres düzeyine bağımsız etkisini belirlemek ve karıştırıcı faktörleri kontrol etmek amacıyla çoklu regresyon analizi kullanılmıştır.

BULGULAR

Mevsimlik Genç Tarım Çalışanlarının Sosyo-Demografik Özellikleri

Tablo 1’de mevsimlik genç tarım çalışanlarının demografik ve sosyal özellikleri yer almaktadır. Tabloda izlendiği gibi araştırmaya katılanların %60,6’sının kadın olduğu, %22’sinin 15 yaşını, %40’sinin 16 yaşını ve %39,4’ünün 17 yaşını tamamladığı izlenmektedir. Genç mevsimlik tarım işçilerinin %36,6’sının (kadın %27,9; erkek %9,5) okuma-yazma bilmediği ya da ilkokul mezunu olmadıkları, kadın ve erkekler arasında temel eğitime erişimde anlamlı fark olduğu saptanmıştır ($P<0.05$). Katılımcıların %23’ü sağlığını “kötü” olarak bildirmiştir. Katılımcıların halen %8,1’i epilepsi başta olmak üzere kronik bir hastalık tanısı aldığını ve %2,9’u da düzenli ilaç kullandığını bildirmiştir.

Tablo 1. Mevsimlik Genç Tarım Çalışanlarının Sosyo-demografik Özellikleri

Demografik özellikler	Sayı	Yüzde
Cinsiyet		
Kadın	232	60,6
Erkek	151	39,4
Yaş		
15,00	83	21,7
16,00	149	38,9
17,00	151	39,4
Öğrenim durumu		
Okuma-yazma bilmiyor	55	14,4
Okuma-yazma biliyor, okula gitmemiş	31	8,1
İlkokul terk	54	14,1
İlkokul mezunu	65	17,0
Ortaokul terk	44	11,5
Ortaokul mezunu	69	18,0
Lise terk	15	3,9
Lise mezunu	25	6,5
Üniversitede okuyor	11	2,9
Sağlık durumu		
Çok kötü	11	2,9
Kötü	77	20,1
İyi	233	60,8
Çok iyi	62	16,2

Mevsimlik Genç Tarım Çalışanlarının Çalıştıkları İşler, Travmatik Deneyimleri ve Stres Kaynakları

Tablo 2'de mevsimlik genç tarım işçilerinin çalışma yaşamıyla ilgili özellikleri verilmiştir. Genç işçilerin %94,8'i 14 yaşını tamamlamadan çalışmaya başlamıştır. Bir yıl içinde ortalama çalışma süresi $5,1 \pm 1,8$ ay olup, %48,6'sı 6 ay ve daha uzun süre farklı şehirlerin tarım alanlarında çalıştığını bildirmiştir. Gençlerin çalıştığı ortalama il sayısı $3,0 \pm 1,6$ 'dır. Yaşadıkları alandan tarlaya ulaşım biçimi incelendiğinde, %35,2'si yürüyerek, yürüyerek gidenlerin yaklaşık %21'i ise 30 dakikadan daha uzun süre yürüdüklerini, diğerleri ise araçla ulaşımını sağladıklarını bildirmişlerdir.

Gençlere çalışma yaşamına ilişkin haklara erişime yönelik sorular sorulduğunda; %11'i 2-4 saatte bir mola verildiğini bildirirken, %88,5'i 5 saat ve üzerinde çalışma sonrası mola verildiğini, %93,7'si çalışma saatlerinin uzun olduğunu, %93'ü sigortasız çalıştığını, %88,8'i ücretini tam ve zamanında alamadığını, sigortalı çalıştığını bildirenler sigorta primlerini kendisinin ödediğini ifade etmiştir. Ayrıca gençlerin %92,4'ü çalışılan süre boyunca tatil verilmediğini bildirmiştir.

Genç işçilerin %62,7'si tarım iş aracı yoluyla işlerini bulduklarını, %69,2'si kabala yöntemiyle çalıştıklarını bildirmişlerdir. Mola vermeden çalışma süresi çalışma biçimine göre analiz edildiğinde kabala yönteminde $6,2 \pm 1,4$ saat, günlük ücretle çalışmada $5,7 \pm 2,0$ saat olup, anlamlı ilişki saptanmıştır ($t=2,33$; $P=0,021$). Genç işlerin %11,5'i ücretin doğrudan kendilerine ödendiğini bildirmişlerdir

Tablo 2. Mevsimlik Genç Tarım İşçilerinin Çalışma Yaşamlarına İlişkin Özellikler

Çalışma yaşamı ile ilgili özellikler	Sayı	Yüzde
Tarlada çalışmaya başlama yaşı		
14 yaşını doldurmadan	357	94,8
14 yaşını bitirip, 15 yaşını 6 doldurmadan ve ilköğretimi tamamlamadan		1,6
15 yaşını doldurmuş, 18 yaşını 9 doldurmadan		2,3
Cevapsız	5	1,3

Yılda tarlada çalışma süresi		
1-5 aylar arasında	197	51,4
6-10 aylar arasında	182	47,5
10-11 aylar arasında	4	1,1
Yıl içinde çalışılan tarımsal üretim alanı sayısı		
1-5	352	91,9
6-10	22	5,7
10 ve üzeri	2	0,5
Cevapsız	7	1,8
Yaşama alanı ile çalışma alanı arasında ulaşım şekli		
Araçla	243	63,4
Yürüyerek	135	35,2
Cevapsız	5	1,3
Tarladan yaşam alanına yürüyerek ulaşım süresi (Dakika)		
30 dakika ve altı	107	79,3
31 dakika ve üzeri	28	20,7
Cevapsız	4	1,0
Mola vermeden çalışma süresi		
2-4 saatte bir	42	11,0
5 saat ve üzerinde	339	88,5
Cevapsız	2	0,5
Çalışma haklarına erişim ile ilgili özellikler		
Ücreti tam ve zamanında alamama	340	88,8
Sigortasız çalışma	356	93,0
Uzun çalışma	369	93,7

Tatil olma durumu

Evet	28	7,3
Hayır	354	92,4
Cevapsız	1	0,3

İşi bulan kişi

Tarım iş aracı	240	62,7
Kendisi/aile üyeleri	103	26,9
Akraba/komşu	39	10,2
Cevapsız	1	0,3

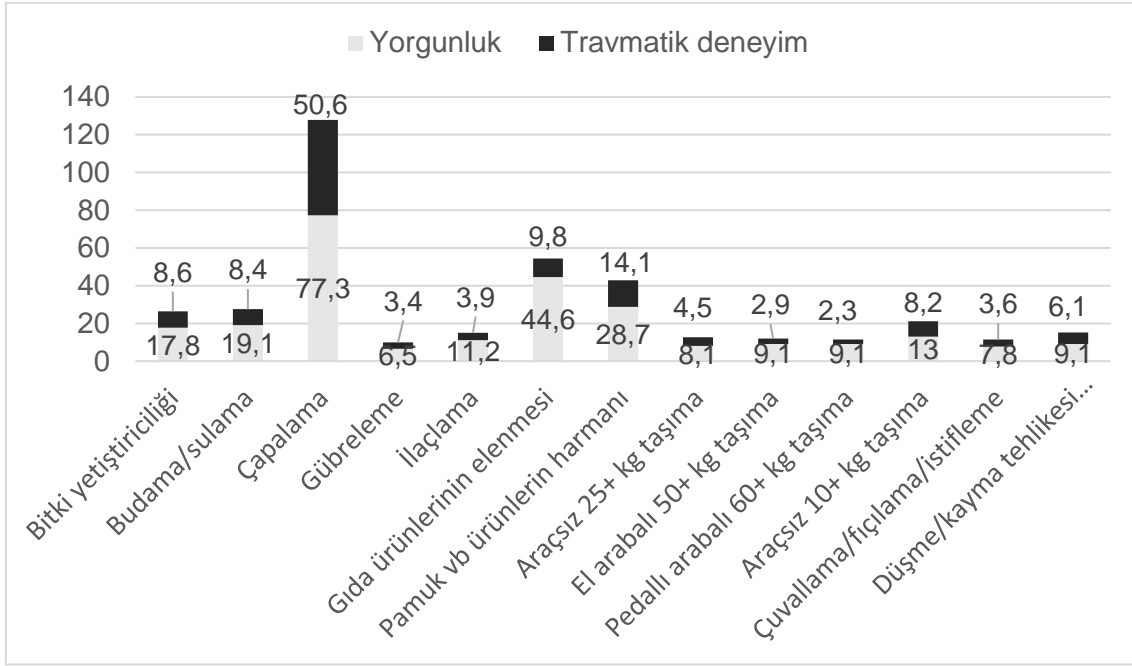
Ücretin ödendiği kişi

Kendisine	44	11,5
Baba	251	65,5
Aile büyüklerinden biri	86	22,5
Cevapsız	2	0,5

Çalışma biçimi

Kabala	265	69,2
Günlük ücret	113	29,5
Cevapsız	5	1,3

Şekil 1'de mevsimlik genç tarım işçilerinin yaptıkları işler ve yorgunluk hissi ile travmatik deneyimleri verilmiştir. Katılımcıların %80,2'si çapalama işleri yaptığını, çapalama işlerinde çalışanların %77,3'ü aşırı yorgunluk hissettiğini, %50,6'sı ise yaralanmasız kaza, yaralanmalı kaza, hastalık ya da fiziksel şiddet veya cinsel şiddet ile karşılaştığını bildirmiştir.

Şekil 1. Mevsimlik Genç Tarım İşçilerinin Yaptıkları İşler, Yapılan İşte Yorulma ve Travmatik Deneyim Varlığı

Tablo 3'te izlendiği gibi mevsimlik genç tarım işçilerinin çalışırken karşılaştığı travmatik deneyimler izlenmektedir. Katılımcıların birden fazla seçenek işaretleyebildiği bu soruda; son bir yıl içerisinde yaklaşık %89'u yaralanmalı veya yaralanmasız kaza geçirdiğini bildirmiştir. Katılımcıların %73,4'ü fiziksel şiddete, %60,8'i psikolojik şiddete ve %0,8'i cinsel şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir.

Gençlere iş sağlığı ve güvenliği (İSG) eğitimi alma durumları sorulduğunda, hiçbiri İSG adıyla bir eğitim almadığını, %17,2'si aile büyükleri veya diğer çalışanların önerilerini dinlediklerini ifade etmişlerdir.

Travmatik deneyimler ile cinsiyet ve İSG eğitimi alma durumu arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. ($P>0,05$) Ancak bitirilen okul ile fiziksel ve psikolojik şiddete uğrama sıklığı arasında anlamlı ilişki saptanmış olup ($P<0,05$) eğitim düzeyi yükseldikçe şiddete uğrama sıklığı azalmaktadır. Mevsimlik genç tarım işçilerine çalışırken çok mutlu oldukları/unutamadıkları bir olay yaşama durumları sorulduğunda katılımcıların %91,4'ü "Hayır" cevabını vermiştir.

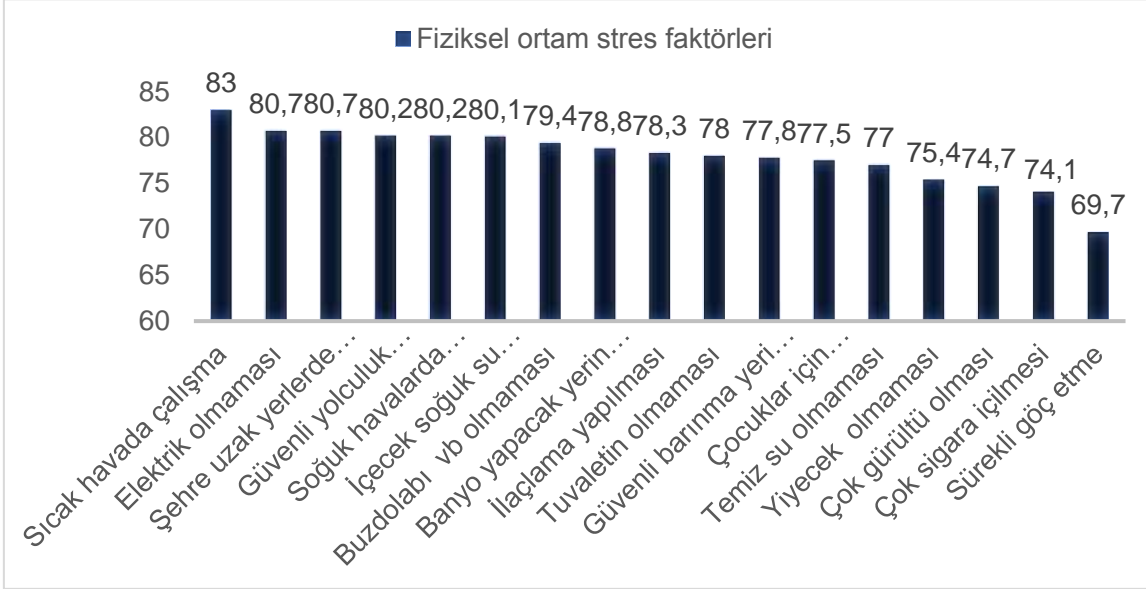
Tablo 3. Mevsimlik Genç Tarım İşçilerinin Çalışırken Karşılaştığı Travmatik Deneyimler ve İş Sağlığı/Güvenliği Bilgi Durumları

	Sayı	Yüzde
Mevsimlik Genç Tarım İşçilerinin Çalışırken Travmatik Deneyimleri ve İş Sağlığı/Güvenliği Bilgi Durumları		
Yok	143	37,3
Evet, yaralanmasız kaza	22	5,7
Evet, yaralanmalı kaza	318	83,1
Evet, hastalık	313	81,7
Evet, fiziksel şiddet	281	73,4
Psikolojik şiddet	233	60,8
Cinsel şiddet	3	0,8
Diğer	16	4,2
Yapılan iş ile ilgili sağlık ve güvenlik bilgi durumu		
Bilmiyorum	66	17,2
Çevremin önerilerini dinledim	316	82,5
Cevapsız	1	0,3
TOPLAM	383	100,0

Genç tarım işçilerinin, %3,7'si 'fiziksel ortam faktörleri', %4,2'si 'psikososyal ortam faktörleri', %7,6'sı 'sağlık durumu ve sağlık hizmetlerine erişim' ile ilişkili, %8,4'ü ise 'eğitim sorunları ve eğitime erişime' ilişkin herhangi bir stres yaşamadığını bildirmiştir.

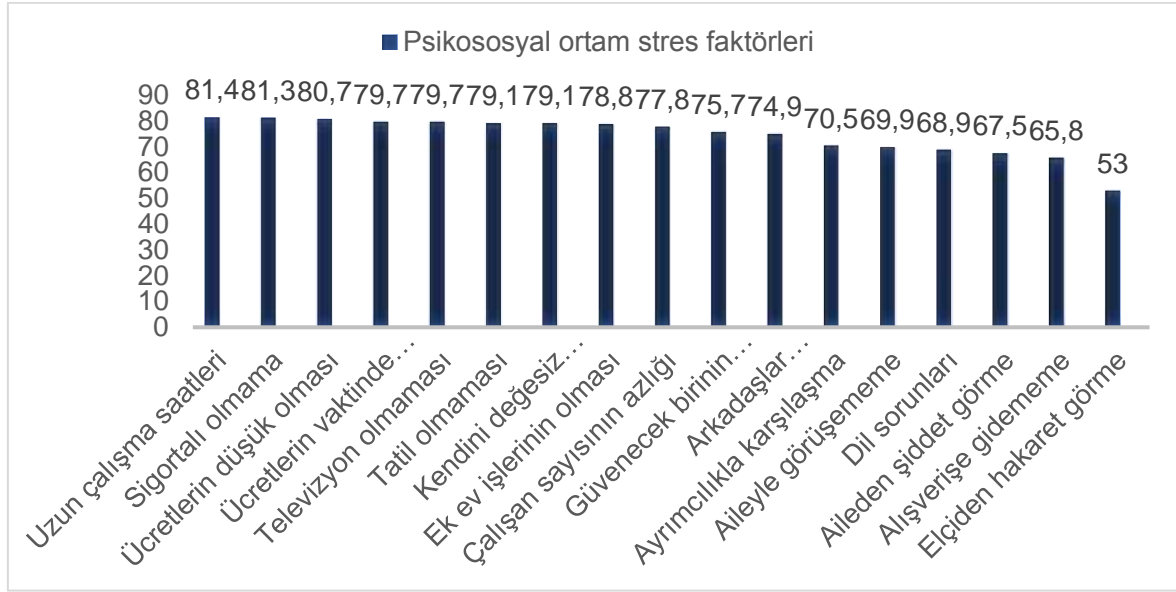
Şekil 2 izlendiği gibi MTİSÖ "fiziksel ortam stres faktörleri" alt boyutuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde; sürekli göç etme, sağlıklı ve güvenli barınma yeri olmaması, temiz içme-kullanma suyu olmaması, banyo yapacak yerin olmaması tuvaletin olmaması, elektrik olmaması, güvenli yolculuk yapamama, soğuk havalarda çalışma, sıcak havada çalışma, sıcak havada çalışırken içecek soğuk su bulamama, yiyecekleri saklayacak yer olmaması, gıda maddesi olmaması, şehre uzak yerlerde çalışma, çok sigara içilmesi, çok gürültü olması, ilaçlama yapılması ve çocuklar için güvenli alanların olmamasını içeren fiziksel ortama bağlı stres %69,7-%83 arasındadır ve en çok belirtilen stres

kaynakları sırasıyla sıcak havada çalışma, elektrik olmayışı, şehre uzak yerlerde çalışma, güvenli yolculuk yapamama, soğuk havada çalışma ve sıcak havada çalışırken içecek soğuk su bulamamaktır.

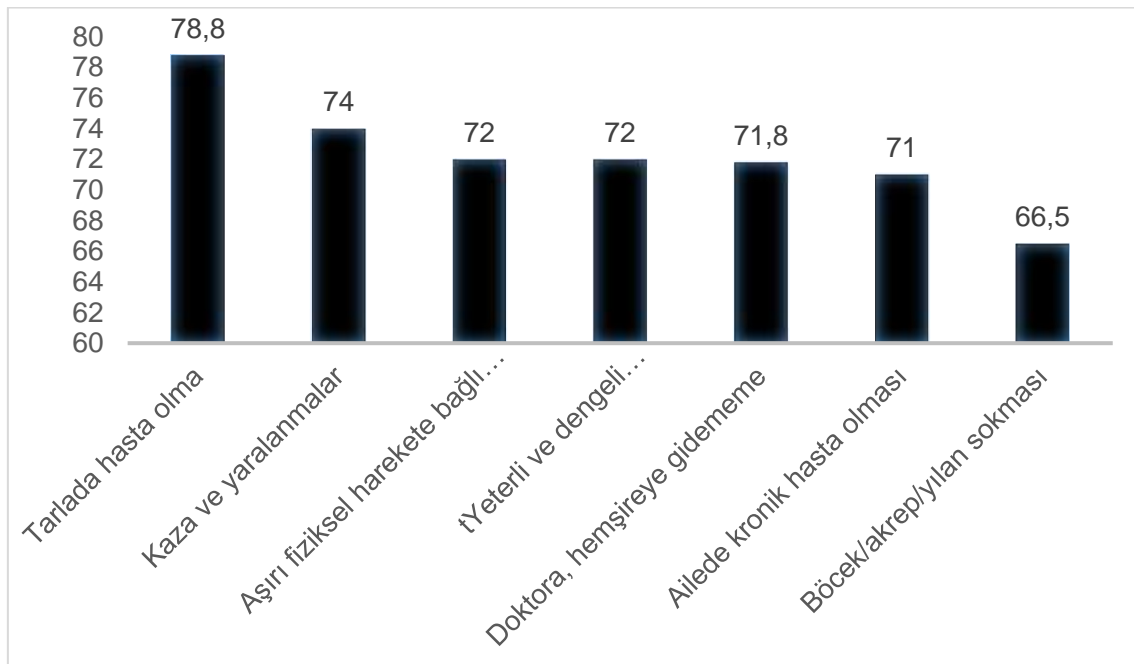
Şekil 2 Genç Mevsimlik Tarım İşçilerinin Bildirdikleri Fiziksel Ortama İlişkin Stres Kaynaklarının Dağılımı

Şekil 3'de izlendiği gibi, Mevsimlik Tarım İşçiliği Stres Ölçeği "psikososyal ortam stres faktörleri" alt boyutuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde; sigortalı olmama, çalışacak tarla bulamama, ücretlerin düşük olması, ücretlerin vaktinde ödenmemesi, ailenin arayıp, sormaması, tatil günlerinin olmaması, uzun çalışma saatleri, tarla işlerinin yanı sıra ev işlerinin olması, tarlada işleri yapan kişi sayısının az olması, arkadaş ve komşularla görüşememe, güvенеbileceğim insanların olmaması, tarım işçisi olduğu için kendini değersiz hissetme, dertleşecek/sorunlarımı paylaşacak kimsenin olmaması, televizyon olmaması, alışverişe gidememe, dil sorunları, ayrımcılıkla karşılaşma, tarlada çalışırken eşimden/ailemden dayak yeme, ve tarlada çalışırken yarıcı/elçiden hakaret görmeyi içeren psikososyal ortama bağlı stres %69-%82 arasındadır. Puanlanan stres kaynakları sırasıyla 'çalışacak tarla bulamama, uzun çalışma saatleri, sigortalı olmama, ücretlerin vaktinde ödenmemesi, televizyon olmaması, ücretlerin düşük olması, tatil günlerinin olmaması ve mevsimlik tarım işçisi olduğu için kendini değersiz hissetmek'tir.

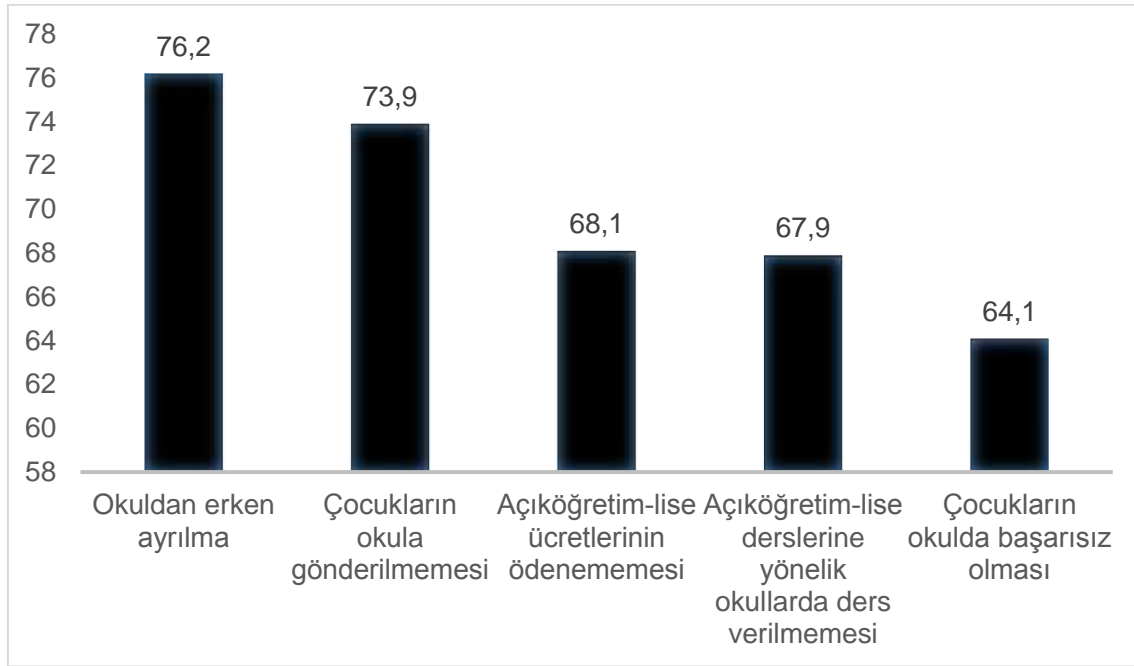
Şekil 3 Genç Mevsimlik Tarım İşçilerinin Bildirdikleri Psikososyal Ortama İlişkin Stres Kaynaklarının Dağılımı

Mevsimlik tarım İşçiliği Stres Ölçeği'nin "sağlığa ilişkin stres" alt boyutuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde; ağrı, kaza ve yaralanmalar, beslenme, ailede hastalık öyküsü, böcek sokması ve sağlık hizmetlerine erişimi içeren sağlığa ilişkin stres %66,5-%78,8 arasındadır ve en çok belirtilen stres kaynakları sırasıyla tarlada hasta olma, kaza ve yaralanmalar, fiziksel ağrılar, yeterli ve dengeli beslenememe, sağlık hizmetlerine erişememe, ailede hastalık öyküsü bulunması ve böcek,akrep,yılan sokmasıdır (Şekil 4)

Şekil 4 Genç Mevsimlik Tarım İşçilerinin Bildirdikleri Sağlığa İlişkin Stres Kaynaklarının Dağılımı

Şekil 5’de gençlerin Mevsimlik Tarım İşçiliği Stres Ölçeği’nin “eğitime ilişkin stres faktörleri” alt boyutuna verdikleri yanıtlar verilmiştir. Okul başarısı, okul terki, çocukların okula gönderilmemesi, açık öğretim sistemi ve eğitim hizmetlerine erişimi içeren eğitime ilişkin stres %64,1-%76,2 arasındadır ve en çok belirtilen stres kaynakları sırasıyla okuldan erken ayrılma, çocukların okula gönderilmemesi, açık öğretim ücretlerinin ödenememesi, açık öğretim derslerinin okullarda öğretilmemesi ve çocukların okulda başarısız olmasıdır.

Şekil 5 Genç Mevsimlik Tarım İşçilerinin Bildirdikleri Eğitime İlişkin Stres Kaynaklarının Dağılımı

Genç Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyo-demografik Özelliklerinin Stres Düzeyi ile İlişkisi

Tablo 4’te gençlerin sosyo-demografik özellikleri ile MTİSÖ toplam puanına etki izlenmektedir. Cinsiyete ve İSG bilgisi ile MTİSÖ toplam puanı arasında anlamlı ilişki saptanmamıştır ($P>0,05$).

Yaş, öğrenim durumu ve sağlık durumu ile MTİSÖ toplam puanı arasında anlamlı ilişki saptanmış olup 16 yaşında olmak, ilkokul mezunu olmak ve sağlık durumunun kötü olması gruplar arasında anlamlı farkı yaratan faktörler olmuştur ($p<0,05$).

Tablo 4. Genç Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyo-demografik Özelliklerinin MTSiÖ Toplam Puanına Etkisi

Sosyo-demografik Özellikler	Stres Puan Ort. \pm sd
Cinsiyet	
Kadın	132 \pm 49,6
Erkek	123 \pm 53,0
<i>t;p</i>	1,5; 0,12
Yaş	
15	139,6 \pm 49,0
16	125,4 \pm 52,8
17	126,9 \pm 49,9
<i>f;p</i>	2,37; 0,095
Öğrenim durumu	
Okuma yazma bilmiyor	118,1 \pm 50,6
Okuma yazma biliyor, okula gitmemiş	128,4 \pm 45,3
İlkokul terk	123,9 \pm 52,3
İlkokul mezunu	154,7 \pm 43,5
Ortaokul terk	126,4 \pm 51,0
Ortaokul mezunu ve üstü	123,9 \pm 52,3
<i>f;p</i>	4,4; 0,001
Sağlık durumu	
Çok kötü	114,0 \pm 58,6
Kötü	137,4 \pm 45,7
İyi	133,2 \pm 51,4
Çok iyi	104,7 \pm 48,1
<i>f;p</i>	6,5; 0,000
İSG bilgisi durumu	
Hayır	125,8 \pm 48,8
Evet	129,5 \pm 51,6
<i>t;p</i>	-0,55; 0,583

Genç Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Yaşamına İlişkin Özelliklerinin Stres ile İlişkisi

Tablo 5'te genç mevsimlik tarım işçilerinin çalışma yaşamı özelliklerinin MTSİÖ toplam puanına etkisi izlenmektedir. Tarlada çalışmaya başlama yaşı, yıl içinde tarlada çalışma süresi, yıl içinde çalışılan tarla sayısı, travmatik deneyim varlığı, çalışma haklarına erişim ile MTSİÖ toplam puanı arasında anlamlı ilişki saptanmıştır ($P<0,05$). Ancak Çocuk ve Genç İşçi Çalıştırma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'te yer alan ve genç işçilerin çalışmasının yasaklandığı işlerde çalışmak ile toplam stres puanı arasında anlamlı ilişki saptanmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 5. Genç Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Yaşamına İlişkin Özelliklerin MTSİÖ Toplam Puanına Etkisi

Çalışma yaşamına ilişkin bilgiler	Stres Toplam Puan Ortama \pm sd
Tarlada çalışmaya başlama yaşı	
<i>r;p</i>	-0,109; 0,035
Yıl içinde tarlada çalışma süresi	
<i>r;p</i>	0,095; 0,062
Yıl içinde çalışılan tarla sayısı	
<i>r;p</i>	0,153; 0,062
Travmatik deneyim varlığı	
Var	151,8 \pm 41,2
Yok	104,6 \pm 49,4
<i>t;p</i>	-10,110; 0,000
Çalışma haklarına erişim	
Evet	134,5 \pm 46,0
Hayır	45,2 \pm 52,1
<i>r;p</i>	-9,141; 0,000
Yaşa uygun olmayan işlerde çalışma durumu	
<i>r;p</i>	-0,023; 0,652

Genç Mevsimlik Tarım Çalışanlarının Stres Düzeyleriyle İlişkili Faktörleri

Tablo 6'da genç mevsimlik tarım çalışanlarının stres düzeyleriyle ilişkili faktörlerin regresyon analizi özeti verilmiştir. Regresyon analizine dahil edilen değişkenler genç mevsimlik tarım işçilerinin stres düzeylerinin %35'ini açıklamaktadır. İlkokul mezunu olmak, travmatik olay yaşamış olmak, çalışma haklarına erişememek stres puanını arttıran faktörler olarak bulunmuştur ($P < 0,05$).

Yaş, sağlık durumunun kötü olması, yıl içinde gidilen il sayısı, yıl içinde tarlada çalışılan süre, çalışmaya başlama yaşı ile stres düzeyi arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır. ($P > 0,05$).

Tablo 6. Genç Mevsimlik Tarım İşçilerinin Mesleki Yaralanma Sıklığı ve Kişi/Ortam Faktörlerine İlişkin Stres Düzeyleri Regresyon Analizi Özeti

Değişkenler	B	Sig.
16 yaşında olmak	-0,145	0,884
İlkokul mezunu olmak	2,678	0,008
Sağlık durumunun kötü olması	0,704	0,482
Yıl içinde gidilen ortalama il sayısı	0,650	0,516
Yılda toplam tarlada çalışma süresi	1,595	0,111
Tarlada çalışmaya başlama yaşı	-1,641	0,102
Travmatik deneyim varlığı	7,996	0,000
Çalışma haklarına erişim	8,074	0,000
R²	0,351	

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de ILO'nun 182 Sayılı ve 184 No'lu Sözleşmeleri çerçevesinde hazırlanan "Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı" 2017 yılında yürürlüğe girmiş ve temel hedeflerde; sokakta, küçük ve orta ölçekli işletmelerde ağır ve tehlikeli işlerde ve mevsimlik gezici tarım işlerinde 18 yaşın altında hiçbir çocuğun çalıştırılmaması gerektiği belirtilmiştir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, AÇSHB Çocuk İşçiliği Ulusal Programı Küresel Tahminler ve Eğilimler 2000-2012, 2013; ILO 184 No'lu Tarımda

Sağlık ve Güvenlik Sözleşmesi). Ayrıca Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (2013) incelendiğinde, gençlerin çalışabilecekleri işler, 'kimyasal maddelerle temasın olmayacağı işler, gelişimi olumsuz etkilemeyecek ağırlıkların taşınması-istiflenmesi işleri, düşme-kayma riski olmayan işler, yaşa bağlı olarak izin verilen işlerden olsalar bile hazırlama, tamamlama ve temizleme işlerinde, alkol, sigara ve bağımlılığa yol açan maddelerin üretimi ve toptan satış işlerinde, parlayıcı, patlayıcı, zararlı ve tehlikeli maddelerin toptan ve perakende satış işleri ile bu gibi maddelerin imali, işlenmesi, depolanması işleri ve bu maddelere maruz kalma ihtimali bulunan her türlü işlerde, gürültü ve/veya vibrasyonun yüksek olduğu ortamlarda yapılan işlerde, aşırı sıcak ve soğuk ortamda çalışma gerektiren işlerde, sağlığa zararlı ve meslek hastalığına yol açan maddeler ile yapılan işlerde, radyoaktif maddelere ve zararlı ışınlarla maruz kalınması ihtimali olan işlerde, fazla dikkat isteyen ve aralıksız ayakta durmayı gerektiren işlerde, parça başı ve prim sistemi ile ücret ödenen işlerde, eğitim amaçlı işler hariç iş bitiminde evine veya ailesinin yanına dönmesine imkan sağlamayan işlerde, işyeri hekimi raporu ile fiziki ve psikolojik yeterliliklerinin üzerinde olan işlerde, eğitim, deneyim eksikliği, güvenlik konusunda dikkat eksikliği getirme ihtimali olan işlerde 18 yaşını doldurmayan işçiler çalıştırılmaz' şeklinde tanımlanmıştır. Ancak bu araştırmada gençlerin tamamına yakını 14 yaşın altında mevsimlik tarım işlerinde çalışmaya başladığını ve halen çalıştıklarını bildirmişlerdir. Diğer araştırmalarda da benzer bulgular paylaşılmıştır (Lordoğlu ve Etiler, 2014; Lordoğlu, 2017; Yentür ve ark., 2014).

Araştırmada, genç mevsimlik tarım işçilerinin yaklaşık %22,5'inin hiç okula gitmediği; %31,1'inin ilkokul terk veya mezunu olduğu; %31,3'ü ise ortaokul mezunu ya da üzerinde olduğu saptanmıştır. Uyan Semerci ve Erdoğan'ın 2017 yılında gerçekleştirdikleri araştırmada, araştırmaya katılan 18 yaş altı grupta, %91'inin 15-18 yaş aralığında olduğu bildirilmiş, 15-17 yaş grubundaki çalışan çocukların %34,3'ünün bir okula devam etmediği aktarılmıştır (Uyan Semerci ve Erdoğan, 2017). Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan çocuk ve gençlerin öğrenim durumları incelendiğinde ise, ilköğretim çağında okula devam etme durumları; kız çocukları için %74 ve erkek çocukları için %78, lise çağında ise kız çocuklarında %23 erkeklerde %33'tür 15-19 yaş grubu kadınların %36,2'si hiç okula gitmemiş veya ilköğretim birinci basamak eğitimini tamamlayamamıştır (Şimşek ve ark., 2008). Güvenli ve sağlıklı yaşam alanlarının olmamasına bağlı olarak, çocukların, kaza, yaralanma, yılan-akrep sokmaları başta olmak üzere bedensel, zihinsel ve ruhsal gelişimleri için tehlikeli olan travmatik etki

edebilecek risklerle doğumlarından itibaren karşılaştıkları bildirilmiştir (Görker ve ark., 2004; Lordoğlu, 2017; Selek Öz ve Bulut, 2014; Şimşek ve ark., 2016b; Şimşek ve ark., 2017; TÜİK İşgücü İstatistikleri, Haziran 2018).

Genç mevsimlik tarım işçilerinin travma deneyimlerine bakıldığında, yaralanmasız kaza sıklığı %5,7, yaralanmalı kaza sıklığı %83,1, fiziksel şiddete uğrama %73,4, psikolojik şiddete uğrama %60,8, cinsel şiddete uğrama yaklaşık %1 olarak saptanmıştır. Araştırmada saptanan travmatik deneyime ilişkin bulgular birçok araştırmada benzerdir. (Briere ve Scott, 2017 ;Friedli, 2009; Priyadarshi ve ark., 2000; Şimşek, 2015b;Şimşek, 2014).

Mevsimlik tarımda çalışan gençlerin fiziksel, ruhsal ve sosyal ihtiyaçlarını temel alan fiziksel ortam koşulları, psiko-sosyal ortam koşulları, sağlık ve eğitime ilişkin stres düzeyleri incelendiğinde, belirtilen tüm alanlarda stres puanlarının yüksek olduğu saptanmıştır. Genç çalışanların fiziksel ortam stres faktörleri alt ölçeğinde yer alan her bir madde için %83,0-69,7 arasında stres bildirilmiş, sırasıyla; sıcak havada çalışma, elektrik olmaması, şehre uzak yerlerde çalışma, güvenli yolculuk yapamama, soğuk havada çalışma, içecek soğuk su bulamama, buzdolabı olmaması, ilaçlama yapılması, tuvaletin olmaması, güvenli barınma yeri olmaması, çocuklar için güvenli alanların olmaması, temiz su olmaması, yiyecek olmaması, çalışılan alanların çok gürültülü olması, çok sigara içilmesi ve sürekli göç etmedir. Özellikle suya, banyo ve tuvalete erişememenin %70'lerin üzerinde stresli olarak ifade edilmesi en temel insan haklarına erişilemediğini göstermektedir. Belirtilen faktörlerin çoğunluğunun doğrudan yaşama hakkı ile ilişkili olması, başta sağlıklı ve temiz suya erişimin sağlanması olmak üzere uluslararası ve ulusal yasalarda temel bir insan hakkı olarak devletlerin görevleri arasındadır. Mevsimlik tarım işlerinin açık havada ve çoğunlukla yaz dönemlerinde yapılan bir iş olması nedeniyle ilk sırada sıcak havada çalışırken içecek soğuk suya erişememeleri önemli bir stres kaynağı olarak bildirilmiştir. Türkiye'de de mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik başbakanlık genelgesi yayınlanmıştır (2010/6 Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Genelgesi; 2017/6 Mevsimlik Tarım İşçileri).

Mevsimlik tarım işçiliği sıcak veya soğuk havada açık alanlarda çalışmayı gerektirmekte olduğundan fiziksel ve ruhsal sağlık açısından risklidir. Araştırma sırasında en fazla bildirilen stres faktörü sıcak havada çalışmaktır. Araştırmaya katılan gençlerin yaklaşık %23'ü sağlığının kötü veya çok kötü olduğunu söylemiştir. Mevsimlik genç tarım işçileri

üzerinde yapılan başka bir çalışmada katılımcıların %68'i sağlıklarının kötü olduğunu bildirmiştir (Şimşek, 2015).

Yapılan çalışmalar uzun süreli strese maruz kalmanın kan basıncını yükselttiğini, iyi huylu kolestrolü düşürdüğünü, tip II diyabete neden olduğunu, kalp krizi ve beyin kanaması riskini arttırdığını, egzama, sedef hastalığı gibi cilt hastalıklarına neden olduğunu, yaşlanmayı hızlandırdığını, büyümeyi yavaşlattığını, öğrenme kapasitesini düşürdüğünü, anksiyete, depresyon, travma sonrası stres bozukluğu ve kronik ağrı bozuklukları ile ilaç veya madde bağımlılığına neden olduğunu bildirmektedir (Hovey ve Seligman, 2006). Stres faktörlerinin yaşamın bütünlüğünü tehdit eder nitelik taşıması, çalışma ortamının fiziksel ve psiko-sosyal stres faktörlerinin kontrolüne yönelik çalışmalar yapılmasını gerektirmektedir.

Sigortasız ve uzun süreler çalışma, ücreti tam alamama, ayrımcılık, sürekli göç etme, duygusal-fiziksel şiddete maruz kalma, aile ve/veya arkadaşlarla görüşememe psikososyal ortam stres faktörleri olarak belirtilmiştir. Araştırmamızda psikososyal ortam stres faktörleri ortalama puanı 50,9 olarak saptanmış olup önceki araştırmalar ile benzerdir (Erçetin, 2014).

Yaşa uygun işlerde çalışmamanın sağlığa olumsuz etkileri yanı sıra, işin yapıldığı fiziksel ortam koşulları, aileden ayrılma, iş yaşamındaki olumsuzluklar, barınma problemleri, ayrımcılık, sürekli göç etme gibi olumsuz yaşam olayları da dikkate alındığında, bu grubun travmatik olaylar açısından öncelikli risk gruplarından biri olduğunu göstermektedir (Briere ve Scott, 2017; Friedli, 2009; Koruk, 2010; Şimşek ve ark., 2016b). Özellikle travmatik olayların yılın ortalama 5 ayı yaşanıyor oluşu; bireysel, çevresel ve sosyal risklerin ve koruyucu faktörlerin belirlenmesinin ve risk faktörlerinin kontrolüne yönelik müdahalelerin önemini ortaya koymaktadır.

Çalışılan ortam ve çalışana özgü risklerin kontrolü açısından iş sağlığı ve güvenliği bilgisi ve ortam faktörlerinin denetimi travmatik olaylara maruz kalma sıklığını azaltacak önemli bir girişimdir. 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nda risk değerlendirmesi yapılırken genç işçilere yönelik ayrı bir politika oluşturulması gerekliliği belirtilmiştir (2012/6331 İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu) Bu kapsamda yürütülen çalışmalar incelendiğinde genellikle proje niteliğinde olduğu, henüz tüm mevsimlik tarım çalışanlarını kapsamadığı görülmektedir. Tarım alanlarının küçük olması, genellikle aile

işletmesi şeklindeki yapılanmalar tarımda iş sağlığı ve güvenliğine yönelik uygulamaları sınırlamaktadır.

Tarım sektöründe kişi/ortam faktörlerine bağlı stresin uzun dönemli fiziksel, ruhsal ve sosyal etkileri göz önüne alınarak; 18 yaş altı çocukların çalışmasının önlenmesi, kişi/ortam faktörlerinin kontrolü, yaralanmaları ve hastalıkları önlemek için risklerin yönetimi ile hizmete erişimin sağlanmasına yönelik hak temelli ve bütüncül yaklaşımla politikaların geliştirilmesi ve bu süreçte aşağıda mikro, mezo ve makro düzeyde önerilen sosyal hizmet uygulamalarının yürütülmesinin yarar olacağı düşünülmektedir. Bunlar;

1. Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma / yaşam alanlarında saha çalışmaları yoluyla risk altındaki grupları belirleme,
2. Risk altındaki gruplar için hizmet verdiği il/ilçede yürütülen çalışmaları haritalama ve hizmete erişimi sağlama,
3. Fiziksel, ruhsal ve sosyal sorunlara neden olabilecek riskleri belirleme ve kontrol altına almak amacıyla oluşturulan ekiplerde yer alma ve ekip üyelerini harekete geçirme,
4. Mevsimlik tarım işçiliğinin bir iş olduğu farkındalığını geliştirerek, yaşama ve çalışma haklarına erişimlerinin sağlanması için mevcut yasal düzenlemelerde tanımlanan süreçlerin/işlerin yapılabilmesi için sektörleri harekete geçirme,
5. Çalışma alanlarında çocukların çalışmalarının önlenmesi için riskler ve sağlık/sosyal sorunlar arasındaki ilişkileri içselleştirecek şekilde aile, çocuk/genç, öğretmen, tarım iş aracısı, işveren gibi işle ilgili tarafların eğitim çalışmalarını planlama, uygulamaya katılma ve etki değerlendirmelerini yapma,
6. Tarım sektöründe çalışan çocuk ve gençlerin eğitime devam edebilmesi için erişilebilir, kabul edilebilir ve uygun bakım (kısa dönemli koruyucu aile sistemi, çalışma alanlarında erişilebilir ve uygun kreş hizmeti vb) ve eğitim modellerini geliştirme ve uygulanmasını sağlama,
7. Çalışanların temiz su, güvenli ve sağlıklı barınma, atıkların kontrolü, yemek, güvenli ulaşım gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik mevzuatın uygulanması için savunuculuk yoluyla sektörler arasında koordinasyonu sağlama,
8. Çalışma yaşamının sunduğu haklara erişimi sağlamak için tarım sektörüne uygun şikâyet mekanizmalarının güçlendirilmesini, uygulanmasını ve kabul edilebilirliğini sağlama,

9. Çalışanların ortam koşullarına bağlı fiziksel ve ruhsal sağlıklarını korumak için ILO'nun 184 sayılı sözleşmesinin imzalanması ve çiftçi destekleme sistemi üzerinden sağlıklı yaşam/barınma/çalışma haklarına erişimin ön koşul haline getirilmesi için savunuculuk çalışmaları,
10. Mevsimlik tarım işgücünün yaşama ve çalışma haklarına erişimine yönelik bireysel ve toplumsal güçlendirme çalışmalarına kanıt oluşturacak nitelikte sosyal hizmet araştırmalarının yürütmesidir.

KAYNAKÇA

- 2003/4857 İş Kanunu. (2003). *T.C. Resmî Gazete*, Kanun No. 4857. Kabul Tarihi: 22.5.2003
- 2010/6 Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Genelgesi 2010/6. *T.C. Resmî Gazete*, 24 Mart 2010 Çarşamba. Sayı: 27531. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100324-15.htm>. Erişim tarihi: 18.03.2019
- 2012/6331 İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu. (2012). *T.C. Resmî Gazete*, 30 Haziran 2012 Cumartesi. Sayı: 28339. Kanun No. 6331, Kabul Tarihi: 20.6.2012
- 2017/6 Mevsimlik Tarım İşçileri, *T.C. Resmî Gazete*, 2017/6. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170419-8.pdf>. Erişim tarihi: 18.03.2019
- Akdemir, D. ve Çeitn, F.Ç. (2008). Çocuk ve ergen psikiyatrisi bölümüne başvuran ergenlerin klinik özellikleri. *Çocuk e Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 15(1), 5-13.
- Arcury, T. A. ve Quandt, S. A. (2007). Delivery of health services to migrant and seasonal farm workers. *Annual Review of Public Health*, 28, 345–363.
- Bakırcı, N. (2015). Tarımda Çalışanların Sağlığı ve Güvenliği. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG)*, 11(39).
- Benek, S. ve Ökten, Ş. (2011). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam Koşullarına İlişkin Bir Araştırma: Hilvan İlçesi (Şanlıurfa) Örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 10(2), 653-676.
- Briere, J., N. ve Scott, C. (2017). Travma Terapisinin İlkeleri Belirtiler, Değerlendirme ve Tedavi İçin Bir Kılavuz- DSM-5 İçin Güncellenmiş. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, İstanbul. 9786053994602
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, AÇSHB. Çocuk İşçiliği Ulusal Programı Küresel Tahminler ve Eğilimler 2000-2012 (ILO-IPEC, 2013).
- Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (2004). *T.C Resmî Gazete*, 25425,06.04.2004.
- Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (2013). *T.C Resmî Gazete*, 28566,21.02.2013

- Dent, M. (2008). Promoting resilience in the millennial adolescent: The lighthouse model.
- Donham, K. J. ve Thelin, A. (2006). Agricultural medicine: Occupational and environmental health for the health professions. *Ames, IA: Wiley-Blackwell*.
- Duyar, İ. (2017). Çalıştırılan Çocukların Bedensel Gelişimi ve Sağlık Sorunları. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG)*, 16(62-63).
- Egemen, E. A. (2015). Mevsimlik tarım işçileri ve barınma sorunları (*Doctoral dissertation*, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Erçetin Yaşar, G. (2014). Mevsimlik Genç Tarım İşçisi kadınların Menstrüal Siklus Özellikleri (*Master dissertataion*, Harran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü).
- Friedli, L. (2009). Mental health, resilience and inequalities. WHO. http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0012/100821/E92227.pdf. Erişim tarihi: 17.02.2018
- Gizir, C. A. ve Aydın, G. (2006). Psikolojik Sağlık ve Ergen Gelişim Ölçeği'nin Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(26), 87-99.
- Görker I., Korkmazlar Ü., Durukan M. ve ark. (2004) Çocuk ve ergen psikiyatri kliniğine başvuran ergenlerde belirti ve tanı dağılımı. *Klinik Psikiyatri*, 7.103-110.
- Güçlü, N. (2001). Stres Yönetimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* Cilt 21(1),91-109.
- Hansen, E. ve Donohoe, M. (2003). Health issues of migrant and seasonal farmworkers. *Journal of Health Care for the Poor and Underserved*, 14, 153–164.
- Hayata Destek Derneği. (2016). Bu İş Çocuk Oyunağı Değil. E Bülten, (1).
- Hiott, A. E., Grzywacz, J. G., Davis, S. W., Quandt, S. A. & Arcury, T. A. (2008). Migrant farmworker stress: mental health implications. *The Journal of Rural Health*, 24(1), 32-39.
- Hovey,J., D. ve Seligman, L., D. (2006). The Mental Health of Agricultural Workers. *Agricultural Medicine. Springer Sciences+Business Media, Inc*, New York ISBN 10:0 -387-25425-0.
- Hurst, P., Termine, P. ve Karl, M. (2005). Agricultural workers and their contribution to sustainable agriculture and rural development. *International Labour Organization, Food and Agriculture Organization, International Union of Food, Agricultural, Hotel, Restaurant, Catering, Tobacco and Allied Workers' Associations*. Erişim adresi: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/008/af164e/af164e00.pdf>. Erişim tarihi: 16.03. 2018
- International Labor Organization, ILO. (2018). Genç İşçilerin Sağlık ve Güvenliğinin İyileştirilmesi, Birinci Baskı. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@europe/@ro-geneva/@ilo-ankara/documents/publication/wcms_627045.pdf (Erişim Tarihi, 10.10.2018).
- ILO 138 No'lu İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi
- ILO 182 No'lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliği Sözleşmesi
- ILO 184 No'lu Tarımda Sağlık ve Güvenlik Sözleşmesi
- ILO. (2004). Towards a fair deal for migrant workers in the global economy. *Geneva, Switzerland*.

- ILO. (2017a). Global Employment Trends for Youth 2017: Paths to a better working future. *Geneva: International Labour Organisation.*
- ILO. (2017b). Global Estimates of Child Labour: Results and trends, 2012-2016. *Geneva: International Labour Organisation.*
- Jankovic, J. & Dotson, D. (1981). Social work response to problems of occupational health. *J. Soc. & Soc. Welfare*, 8, 62.
- Keen, C. Dangerous substances and vulnerable groups. https://oshwiki.eu/wiki/Dangerous_substances_and_vulnerable_groups. Erişim tarihi:10.05.2018
- Koç Yıldırım, P., Yıldırım, E., Otrar, M. ve Şirin, A. (2016). Ergenlerde Psikolojik Dayanıklılık ile Benlik Kurgusu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 42 (42), 277-297. <http://dergipark.gov.tr/maruaebd/issue/16987/177526>. Erişim tarihi: 22.02.2019
- Koruk, İ. (2010). İhmal Edilen Bir Grup: Göçebe Mevsimlik Tarım İşçileri. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG)*, 10(38).
- Lambert, M. I. (1995). Migrant and seasonal farm worker women. *Journal of Obstetric and Neonatal Nursing*, 24, 265–268.
- Lerro, C.C., Koutros, S., Andreotti, G., Friesen, M.C., Alavanja, M.C., Blair A. ve ark. (2015). Organophosphate insecticide use and cancer incidence among spouses of pesticide applicators in the Agricultural Health Study. *Occup Environ Med*, 72:736–744.
- Lordoğlu, K. ve Etiler, N. (2014). Batı Karadeniz Bölgesinde Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliğinde Çalışan Çocuklar Üzerine Sınırlı Bir Araştırma. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 41(2).
- Lordoğlu, K. (2017). Türkiye’de Çocuk İşçiliğine İlişkin Değerlendirme ve Saptamalar. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG)*, 16(62-63).
- National Association of Social Workers. (2013). Guidelines for Social Work Safety in the Workplace. *National Association of Social Workers Publications*, 2013.
- Perla, M. E., Iman, E., Campos, L., Perkins, A., Liebman, A. K., Miller, M. E. ve Karr, C. J. (2015). Agricultural occupational health and safety perspectives among Latino-American youth. *Journal of agromedicine*, 20(2), 167-177.
- Priyadarshi, A., Khuder S.A., Schaub E.A. v Shrivastaba S. (2000). A Meta-Analysis of Parkinson's Disease and Exposure to Pesticides. *Neurotoxicology*, 21: 435–440.
- Sarper, S.; İş Hukuku, *Beta Yayınları*, İstanbul, 2009, s. 231.
- Selek Öz, C. (2016). Mevsimlik Gezici Tarım İşinde Kadın Emeği ve Sorunları. *Türktob Dergisi*, 16, 13-15.
- Selek Öz, C. & Bulut, E. (2014). ‘Düzgün İş’ Bağlamında Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma Koşullarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Alan Araştırması. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 99121.
- Stallones, L. Ve Beseler, C.L. (2016). Assessing the Connection Between Organophosphate Pesticide Poisoning and Mental Health: A Comparison of Neuropsychological Symptoms From Clinical Observations, Animal Models and Epidemiological studies. *Cortex*, 74:405-416.

- Şimşek, Z. (2018). Sağlıklı Davranış Kazandırma Modelleri (2. Uluslararası Mesleki ve Çevresel Hastalıklar Kongresi, 4-8 Mart 2018, Antalya-Türkiye, Bildiri kitabı (ss: 75-76).
- Şimşek, Z., Kara, B., Yaşar, G. ve Yıldırımkaaya, G. (2015a). Mevsimlik tarım işçisi gençlerin adolesan dönemde büyüme-gelişmeye yönelik endişeleri ve sağlık hizmeti kullanımı. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 14(3), 189-197.
- Şimşek, Z. (2015). Tarımda Çalışanların Sağlık Sorunları ve Risk Altındaki Gruplar Üreme Sağlığı Sorunlarına Bütüncül Yaklaşım Mezuniyet Öncesi Eğitim Modülü. *Harran Üniversitesi Tarımda İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları*, Şanlıurfa.
- Şimşek, Z., Ersin, F. ve Kırmızıtoprak, E. (2016b). Development of the Seasonal Migrant Agricultural Worker Stress Scale in Sanliurfa, Southeast Turkey. *Journal of agromedicine*, 21(1), 56-60.
- Şimşek, Z., Ökten, Ş., Yıldırımkaaya, G., Kara, B. ve Erçetin, G. (2015b). A call to action: Overcoming health inequality; comparative health indicators and service needs of seasonal agricultural migratory families in Turkey. *Turkish Journal of Occupational/Environmental Medicine and Safety*, 1(2).
- Şimşek, Z., Keklik, A. Z., Demir, C. ve Münir, K. M. (2017). Prevalence and predictors of mental health among farmworkers in Southeastern Anatolia of Turkey. *International Journal of Environmental and Agriculture Research*, 3(1), 21-29.
- Şimşek, Z., Ak, D., Altındağ, A. ve Güneş, M. (2008). Prevalence and predictors of mental disorders among women in Sanliurfa, Southeastern Turkey. *Journal of Public Health*, 30(4), 487-493.
- Şimşek, Z., Kara, B., Ersin, F., Ökten, Ş. ve Yıldırımkaaya, G. (2016a). Prevalence of violence: male and female seasonal agricultural workers' approach to violence in Turkey. *Soc Work Public Health*, 31(7), 626-637.
- Şimşek, Z. (2012a). Mevsimlik Tarım İşçilerinin ve Ailelerinin İhtiyaçlarının Belirlenmesi Araştırması. Ankara: *Harran Üniversitesi Tıp Sağlığı Anabilim Dalı ve Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu*.
- Şimşek, Z. (2014). Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Tarımda Çalışanların Sağlığı Araştırması. *Harran Üniversitesi Tarımda İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları*, Şanlıurfa: 1.
- Şimşek, Z. (2013). Sağlığı Geliştirmenin Tarihsel Gelişimi ve Örneklerle Sağlığı Geliştirme Stratejileri. *TAF Prev Med Bull* 2013; 12(3):343-358.
- Şimşek, Z. (2012b). Tarım Çalışanlarında Psiko-Sosyal Sorunlar ve Koruma. *I. Tarım Sağlığı ve Güvenliği Sempozyumu Çevresel ve Mesleki Riskler 6-7 Nisan 2012 Şanlıurfa-Türkiye Bildiri Kitabı*, (ss. 77-79).
- Şimşek Z. (2017). Tarım sektöründe çalışan sağlığı ve güvenliği hizmetleri. *Türkiye Klinikleri J Public Health Special Topics*, 3(3):174-180.

- Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK. (2012) Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2012 <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659>. Erişim tarihi: 03.03.2019
- TÜİK. (2018). İşgücü İstatistikleri, Haziran 2018.
- TÜİK. (2017). Adrese Dayalı Nüfus Sayımı.
- Türkiye Mühendisler ve Mimarlar Odaları Birliği, TMMOB. (2018). İş Sağlığı ve Güvenliği Raporu. <https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/ISG%20raporu%202018.pdf>. Erişim tarihi: 16.08.2018
- World Health Organization, WHO. Key facts; Protecting workers' health. 30 November 2017, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/protecting-workers'-health>. Erişim tarihi: 23.04.2019.)
- WHO Sağlığın 5 anahtarı, Erişim tarihi 14.09.2018
- Uyan Semerci, P. ve Erdoğan, E. (2017). Ben Kendim Büyüdüm Demiyorum-Adana'da (Mevsimlik Gezici) Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşullarının Çocuğun İyi Olma Hali Perspektifinden İyileştirilmesi Projesi Araştırma Sonuçları. *İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*.
- Yentür, D. N., Simsek, Z., Keklik, Z., Gurses, G. ve Zeyrek, F.Y. (2014). Epidemiology of hepatitis B in the reproductive-age female farmworkers of southeastern Turkey. *Hepat Montly*, 23, 14(11).
- Yentür, D. N., Simsek, Z., Gurses, G., Yıldız, Z. F. ve Demir, C. (2015). Prevalence and associated risk factors of *Toxoplasma gondii* in female farmworkers of southeastern Turkey. *J Infect Dev Ctries*, 5, 9(1), 87-93.
- Yentür, D.N., Gurses, G., Simsek, Z., Yıldız, Z.F. ve Yaşar, G. (2017a). Investigation of brucellosis in a female agricultural population in Turkey. *Tropical Doctor*, 47(2), 132-136.
- Yentür, D.N., Şimşek, Z., Gürses, G., Yıldız, Z.F. ve Akbaba, M. (2017b). The knowledge and high seroprevalence of hepatitis A in a high-risk group (agricultural reproductive-aged women) in the southeastern region of Turkey. *Turk J Med Sci*, 3;47(4), 1055-1060.